УДК 811.512.145

Ч.З. Абдуллина,
Ф.К. Сәгъдиева

ТАТАР ТЕЛЕНЕҢ ГАИЛӘ МОХИТЕНДӘ КУЛЛАНЫЛЫШЫ

Знание и незнание языка тесно связано с образом жизни семьи и семейной культуры. В межнациональной семье большую роль играет язык как средство понимания и общения. Одной из сторон поликультурного воспитания в национально-смешанной семье является двуязычие. В этой статье рассматриваются вопросы, касающиеся относительно использования татарского языка в пространстве семьи. Результатами анализа проведенного исследования стали ответы на вопросы, которые возникли в процессе научно-исследовательской работы и обобщения, позволяющие сделать определенные выводы о применении татарского языка в сфере семьи.

Ключевые слова: татарский язык, родной язык, применение татарского языка в сфере семьи, язык общения в межнациональной семье, двуязычие, многоязычие.

Knowledge and non-knowledge of the language is closely related to the lifestyle of the family and family culture. In an interethnic family, language plays an important role as a means of understanding and communication. One of the sides of multicultural education in a nationally mixed family is bilingualism. This article discusses issues related to the use of the Tatar language in the family space. The results of the analysis of the conducted research were answers to questions that arose in the process of research work and generalizations, which allow making certain conclusions about the use of the Tatar language in family.

Keywords: Tatar language, native language, the use of the Tatar language in family, the language of communication in an interethnic family, bilingualism, multilingualism.

Гаилә ике кешенең ирекле рәвештә бер-берсе белән килешеп яшәү, уртак тормыш алып бару теләге белән мәхәббәт нигезендә корыла. Димәк, бу кешеләрнең тормышка карашларында, киләчәккә планнарында, рухи кыйммәтләргә мөнәсәбәтләрендә дә ниндидер уртаклык бар дип аңларга кирәк. Нәтиҗәдә, алардан соң дәвам итәчәк буын да шул карашларга нигезләнгән тәрбияне, мөнәсәбәтләр үрнәген кабул итә. Болар киләчәктә этник планда бара торган үзгәрешләрнең асылында чагылыш табарга тиеш була.

Кеше аңлы рәвештә «мин кем?» дигән сорауга җавап бирә алу дәрәҗәсенә ирешкәнче үк милли тәрбия ала, тел үзләштерә. Рухи кыйммәтләр, шул исәптән тел дә, кешегә генетик яктан салынмый, алар шәхес тәрбияләнгән мохит һәм максатчан тәрбия нәтиҗәсе буларак формалаша. Бала ике-өч яшендә сөйләшә башлый. Галимнәр күрсәтүенчә, сүзләрне үзләштерү гади лексик берәмлекләрне өйрәнүгә генә кайтып калмый, ә сүзләр белән бергә алар аша чагыла торган

рухи кыйммәтләр дә кабул ителә. Аралашу теле белән бәйле рәвештә аның дөньяны кабул итүе дә формалаша.

Гаилә тәрбиясенең беренчел булуын кире кагу мөмкин түгел. Ул сүз ярдәмендә тәрбия бирүгә генә кайтып калмый, сабыйның күреп өйрәнүе, гаиләдә башкалар кылганны кабатлавы аша тирәнрәк урнаша. Әгәр пөхтәлекне шәхси үрнәк белән күрсәтмичә, күп тапкырлар «пөхтәлек тиеш» дип кабатлауның нәтиҗәсез икәнен яхшы аңласак, гаиләдә туган телдә сөйләшмичә генә, бу бала нишләп туган телне белми, белергә дә теләми дип гаҗәпләнергә дә туры килмәс. Сабый туганыннан алып нинди телне ишетеп үсә, сөйләшүгә туган ихтыяҗын да шул телдә канәгатьләндерәчәк. Аның авызыннан чыккан тәүге авазлар, интонация һәм артикуляция дә шул телнең калыбына көйләнә.

«Туган тел барыннан да бигрәк гаиләдә саклана. Балага ана кеше биргәнне мәктәп тә, дәүләт тә бирә алмый. Без бит телебезне юкка гына «ана теле» димибез. Гаилә гомер-гомергә телне, мәдәниятне, димәк, барча милли кыйммәтләрне саклауга хезмәт иткән. Шуңа күрә без гаилә мөнәсәбәтләренә аеруча игътибарлы булырга тиеш» [Шәймиев, 1999, с. 57].

Гаиләдә нинди телнең туган тел буларак кабул ителүе, баланың теле нинди телдә ачылу һәм, гомумән, киләчәктә аның үзен кайсы милләт вәкиле итеп тануы мәсьәләсен хәл итү катнаш гаиләләрдә катлаулырак төс ала. Татарстанда катнаш никахларда руслар белән татарлар арасындагы никахлар өстенлек итә. Аларны икегә бүлеп карау кабул ителгән: рус – татар (ире рус, хатыны татар) һәм татар – рус (ире татар, хатыны рус) катнаш никахлар. Шулай ук татар – мари, татар – удмурт, рус – мордва катнаш никахлары еш очрый. Статистик мәгълүматларга караганда, рус милләтендәге хатын-кызларның катнаш никахка керүләре күбрәк теркәлгән. Катнаш никахларның сан ягыннан үзгәрешен һәм бүгенге хәлен билгеләү өчен, тулы картинаны күзалдына китерү кирәк. Моның өчен бераз тарихка күз салып алыйк. Инкыйлабка кадәр, ислам кануннары өстенлек иткәндә, катнаш никахлар сирәк очраган. Руслар һәм татарлар арасындагы катнаш никахларның дәрәҗәсен түбәндәге саннар да күрсәтә. Татарстандагы барлык катнаш никахлар санының чагыштырмасын караганда, руслар һәм татарлар арасындагы катнаш никахлар 1940 елда – 30,0%, 1960 елда – 44,7%, 1980 елда 65,4% тәшкил иткән [Столярова, 2004, с. 83].

Катнаш никахларның барлык никахлар саны белән чагыштырганда, 1940 елдан башлап 1980 елга кадәр бу күрсәткеч бары тик үсә генә бара. Ә инде 1985 елда – 20,2%, 1992 елда 23,4% тәшкил итә.

2020 елның 16 гыйнварында ТР Министрлар Кабинеты ЗАГС идарәсе башлыгы Гөлшат Нигъмәтуллинаның «Татар-информ»-га биргән мәгълүматларына караганда, Татарстанда яңа корылган һәр бишенче гаилә катнаш булып, шуларның 5% ы – чит ил гражданнары белән. Шул ук саннарга карасак, катнаш нигездә корылган

гаиләләр санының арта баруын күрәбез. Әйтик, 2015 елда ул барлык яшь гаиләләрнең 18% ын тәшкил итсә, 2020 елда 20% булган. 90 нчы елларда никахларның милли-дини традицияләргә нигезләнүе, дини ышанулары төрле булган милләт вәкилләре арасындагы никахлар санының беркадәр азаюына да китерә.

Ислам динендә башка диндәге кеше белән гаилә кору бөтенләй хупланмый. Бу бигрәк тә хатын-кызларга кагыла. Әгәр ир кеше никахланса, башта ул хатын-кызны ислам диненә күчерергә тиеш була.

Әмма катнаш никахлар бүгенге көндә кире кага алмаслык хакыйкать булып тора. Төрле халыкларның гасырлар дәвамында янәшә яшәве дә, хезмәт өлкәсендә, дөньяга карашларда, эшчәнлек төренә бәйле аралашуда якынлык туу да, миграция нәтиҗәсе дә, мәдәниятләр арасында чикләрнең тарая баруы да катнаш никахларның артуына этәрә. Аларның күпчелеге төрле милләт вәкилләре янәшә яшәгән урыннарга, зур шәһәрләргә һәм милли яктан чуар район һәм авыл җирлекләренә туры килә. Катнаш никахлар саны ягыннан шәһәр һәм авыл һәрвакыт аерылып торган. В.А. Рубцов үткәргән тикшеренүләр нәтиҗәсе буенча бүгенге көндә авылларда татар – рус катнаш никахлары, аларның гомуми саныннан 63% тәшкил итә [Рубцов, 2020, с. 55].

Татарстан Республикасында гаиләләрдә телләрне куллану, традицион рәвештә аны буыннан-буынга тапшыру ничек башкарыла? Әлеге мәсьәләнең асылын аңлатырга ярдәм итә торган берничә факторны күрсәтеп китү зарур. Иң элек, бу гаиләнең милли яктан нинди булуына һәм кайда яшәвенә дә карый. Шәһәр җирендә яшәгән татар гаиләләренең татар телен куллануы авылдагы татар гаиләләренекеннән шактый аерыла.

З.А. Исхакова үткәргән тикшеренүләрнең нәтиҗәләренә караганда, шәһәрдә яшәүче татарларның 36,1% ы – гаиләдә татар телендә, 24,3% ы – рус телендә, 31,7% татар һәм рус телләрендә бердәй аралаша. Русларның 97,1% ы гаиләдә рус телендә сөйләшә, 1,2% ы ике телне дә яхшы белә, 0,6% ы гаиләдә аралашу теле итеп татар телен сайлаган [Исхакова, 2001, с. 58–59].

Без үткәргән тикшеренүләр нәтиҗәләре буенча, шәһәрдә яшәүче татарларның 35,9% ы гаиләдә татар телендә, 25,2% ы рус телендә, 30,1% ы татар һәм рус телләрендә бердәй аралаша, 8,8% ы – сорауны җавапсыз калдырды. Русларның 96,9% ы рус телендә сөйләшә, 1,3% ы татар һәм рус телләрендә, 0,4% ы һәм башка бер телдә аралаша, 1,4% ы – сорауны җавапсыз калдырды.

Без уздырган тикшеренүләр нәтиҗәләре буенча, Татарстанның авылларында татарларның 89,8% ы – гаиләдә татарча, 3,0% ы – рус телендә, 4,8% ы – татар һәм рус телләрендә аралаша. Авылларда яшәүче русларның 81,8% ы гаиләдә рус телендә, 12,1% ы ике телдә дә бертигез дәрәҗәдә аралаша, 0,6% рус һәм башка бер телне куллана.

Шәһәрдә яшәүче икетелле татар гаиләләренең 30,7% ы мәктәпкәчә яшьтәге балалары белән, 24,8% ы мәктәп яшендәге балалары

белән татар телендә аралаша. Ә балаларның 21,5% ы үзара татар телендә аралаша [Исхакова, 2001, с. 59].

Әлеге күрсәткечләрдән түбәндәге нәтиҗә чыга: Татарстанда яшәүче татарларның 62,7% ы – гаиләдә татарча, 17,5% ы – татар һәм рус телләрендә, 14,5% ы рус телендә аралаша. Рус милләтеннән булганнарның 90,8% ы – гаиләдә рус телендә, 6,4% ы – рус һәм татар телләрендә, 0,9% ы рус телендә һәм башка бер телдә аралаша.

Татар гаиләләрендә рус телендә аралашуның сәбәпләре дә төрле.

Беренче сәбәп – совет чорында рус телендә белем алган һәм гомумән көнкүрештә дә, хезмәттә дә рус телендә генә аралашкан буынның һәм аларның балаларының татар телен начар белүе. Икенче сәбәп – авылдан шәһәргә килеп урнашкан һәм рус телен тиешле дәрәҗәдә белмәү нәтиҗәсендә авырлык кичереп, үз балаларына бары рус телен өйрәтүне генә максат иткән гаиләләрдә тәрбияләнеп, татар телен белмәүчеләр бүгенге көндә бары рус телендә генә аралашырга мәҗбүр.

Зур шәһәрләрдә татар телен саклап калу өчен, аны гаилә мохитендә куллану беренче шарт булып тора. Монда милли традицияләрне һәм телне саклап калуның зарурлыгын, тел кешенең рухи асылын тәшкил итүен аңлау кирәк. Авылларда татар теле гаилә мохитеннән тыш та киң кулланыла, барлык иҗтимагый функцияләрне дә үз өстенә ала.

Гаиләдә ата-ананың тел нормаларына игътибарлы булуы баланың киләчәктә ничек аралашуына төп өлге булып тора. Алга таба ул тормышта, һәр очракка туры китереп, шушы өлгене файдалана һәм аның аралашуында ул гадәти, кулланылышка кергән әзер калып буларак кулланыла. Шәһәр җирлегендәге татар гаиләләрендә дә татар теле белән рус телен катнаштырып куллану күренеше аеруча киң таралган.

Гаиләдә балага тел ягыннан дөрес тәрбия бирелгәндә генә ул туган телен дә, аралашу, белем алу өчен кирәк булган телне дә үзләштерү һәм дөрес куллану һәм аралаша алу культурасына ия була.

Телне саклауда өлкән буынның милли гореф-гадәтләргә игътибар бирүе дә зур роль уйный. Хәзерге вакытта буыннар арасындагы мөнәсәбәтләр югалып бара. Моның үз сәбәпләре бар. Беренчедән, иҗтимагый тормышта зур тизлек белән барган үзгәрешләр ике буын арасында дөньяга карашларның кискен аерылуына китерде. Икенчедән, шәһәр шартларында ике-өч бүлмәле фатирлар (бу күпчелек гаиләләрнең яшәү шарты) ике гаиләнең анда сыешып яшәү мөмкинлеген күпкә киметә. Шул сәбәпле яшь гаиләләр өлкәннәрдән аерым яши. Өлкәннәр бала тәрбияләүдә тиешенчә катнаша алмый. Аларның күбесе эшли, яки балалары шәһәрдә яшәү сәбәпле, ара ераклыгы да аралашу мөмкинлеген киметә. Тикшеренүләр күрсәткәнчә, балаларның якынча 36,2% ы гына дәү әни һәм дәү әтиләре белән бергә яши. 30,2% ы җәйге каникулларын алар белән бергә уткәрә. 38,2% ы айга ике тапкырдан күбрәк күрешә, ә 25% бала дәү әти һәм дәү әнине бик сирәк күрә.

Мәктәп яшендәгеләр арасында сорашу барышында гаиләдә милли традицияләрнең сакланырга тиешлеген балаларның 79,1% ы уңай

бәяли, шуларның 48,2% ы әлеге гореф-гадәтләрне беләм, дип белдерә, ә 38,4% ы беләм һәм саклыйм, дип җавап бирә. Ләкин гореф-гадәтләр, милли үзенчәлекләр дигәндә, дини һәм халык бәйрәмнәре генә күздә тотыла. Ә гаилә традицияләре, аның үзенә генә хас йола бәйрәмнәре телгә алынмый диярлек. Килен токмачы, бәби ашы, исем кушу, өмә кебек бәйрәмнәр инде сирәк искә алына. Туйларның һәм башка бәйрәмнәрнең ресторанда, никахларның, исем кушу кебек йолаларның мәчетләрдә уздырылуы кумәкләшеп-ярдәмләшеп эшләүне дә, бу йолаларның үзенә генә хас булган тәртибен һәм лексик мөмкинлекләрен дә ярлыландыра.

Гаиләдә кече яшьтә нинди телгә өстенлек бирелсә, алга таба да кеше шул телдә аралашуын дәвам итә, икенче телгә аралашу ситуациясе таләп иткәндә генә күчә.

Нәтиҗә шундый: тел никадәр кечкенәдән өйрәнелсә, аны куллану мөмкинлеге дә шулкадәр зуррак. Монда тагын бер нәрсәгә игътибар итәргә кирәк: бала мәктәпкәчә яшьтә үк рус телен үзләштергән икән, димәк, гаиләдә рус телендә аралашу булган, яки баланың бу телдә сөйләшүе хупланган, аңа өстенлек бирелгән, дип нәтиҗә ясарга тиеш булабыз.

Мәсьәләне кайсы яктан гына карасак та, баланың туган телен белүе, яки башка бер телгә өстенлек бирүе, киләчәктә аралашуны нинди телдә дәвам итәчәге тулысынча гаиләдә кайсы телгә өстенлек бирелү белән турыдан-туры бәйле.

Катнаш никахларның бала теле формалашуга тәэсире шулай ук бик үзенчәлекле. Алда әйтеп үтелгәнчә, гаилә бала өчен шәхси үрнәк булып тора. Ул өлкәннәрдән күргән һәр нәрсәне кабатлау ярдәмендә тормыш тәҗрибәсе туплый. Аралашуга булган ихтыяҗын әзер сөйләм калыплары белән баета. Димәк, гаиләнең нинди телдә аралашуы гына түгел, ә ничек сөйләшүе дә зур әһәмияткә ия. Психологик тикшеренүләр шуны раслый: бала өлкәннәр телен өйрәнүне әнисе телен кабатлаудан башлый. Бу ана һәм баланың якынлыгы, ана кешенең эмоциональрәк, бала кабул итү өчен җиңелрәк, балаларча сөйләшүе, аның баланың тормышны аңлау югарылыгыннан торып әңгәмә алып баруы белән бәйле. Аналар игътибарлы, аңлаучан әңгәмәдәш, сөйләмне бала теләгән юнәлештә җиңел дәвам итә алалар; аралашу боеру, таләп итү тонында булмый.

Бу уңайдан мәсьәләнең икенче ягы ачыклана, катнаш никахларда, әни кеше татар милләтеннән булган очракта да, гаиләдә аралашу (һәм ананың бала белән аралашуы да) күбесенчә рус телендә алып барыла. Димәк, бала рус телен беренчел тел, туган тел буларак үзләштерә.

Галим Дж. Глисон хезмәтләрендә баланың социальләшүендә әти кешенең роле зур булу ассызыклана. Ул – аны катлаулырак дөнья белән таныштыручы, таләпчән, аның сөйләмендә бала өчен таныш булмаган һәм телнең катлаулы грамматик конструкцияләре дә күбрәк очрый. Әтисенең нинди телдә аралашуы, абруе да баланың теленә зур йогынты ясый.

Татарстандагы татар-рус катнаш гаиләләрендә (әти татар булган гаилә) аралашу рус телендә бара. Димәк, баланың татар телен өйрәнү мөмкинлеге юкка чыга. Иң беренче сәбәп – татарларның икенче тел буларак рус телен камил белүләре һәм рус телендә аралашуның алар өчен авырлык тудырмавы, ә никахтагы башка милләт кешесенең татар телен белмәве.

Бу бигрәк тә телләр арасында якынлык һәм туганлык булмаган (рус телле) рус – татар һәм татар – рус катнаш никахларына карый.

Нәтиҗәдә татар телендә сөйләшүче яшь буынның һәм үзен татар милләте вәкиле дип санаучыларның саны кими.

З.А. Исхакова Татарстандагы катнаш никахларның теле рус теле дип күрсәтә [Исхакова, 2001, с. 33].

Катнаш никахларның Татарстандагы демографик үсеш өлкәсенә йогынтысын өйрәнү мондый нәтиҗәләр ясарга мөмкинлек бирә. Әйтик, республикада 1990 елда катнаш никахтан туган балалар саны –20,5%, 1998 елда – 26,4%, 2002 елда 33,5% тәшкил иткән. 2010 елдан башлап республикада туган балаларның өчтән бере катнаш гаиләгә туры килә һәм бу никахларның зур күпчелеге руслар һәм татарлар арасында.

Катнаш никахтагы ата-аналар арасындагы сорашулар шуны күрсәтә: мәктәп яшендәге балаларның 50,1% ы гына әти-әнисенең милли-мәдәни традицияләре белән кызыксына. 38,6% ы бу кызыксынуның мәктәп программасына һәм андагы чараларга мөнәсәбәтле килеп туганлыгын күрсәтә. 5,3% ы әнисенең милли традицияләренә якынлык күрсәтә аның теленә өстенлек бирә, сәбәбен дәү әни һәм дәү әти белән аралашудан дип таный, 2,4% ы әтисе ягындагы милли традицияләрне якын итә, сәбәбе – гаиләдә шуларга өстенлек бирелү. Әти-әниләрнең 14,5% ы балаларының милли традицияләргә битарафлык күрсәтүен таный, 3,6% ы балаларының өченче халыкның милли-мәдәни традицияләренә кызыксыну күрсәтүен билгели. Яшь буынның катнаш никах мәсьәләсенә карашы төрлечә. Бу шулай ук тәрбиядән тора. Милләтне милләт буларак саклауда гаилә тәрбиясе гаять зур роль уйный. Әмма белем һәм тәрбия бирү системасы булган мәгарифнең йогынтысы да гаять зур. Моны балалар арасында уздырылган сораштыру нәтиҗәләре үк күрсәтеп тора. Мәсәлән, катнаш никахка Казандагы татар гимназиясе укучыларының 56% ы тискәре мөнәсәбәттә булса, рус гимназиясендә укучыларның 13% ы гына аны хупламый һәм 85% ы никахта милли аерымлык бернинди дә роль уйнамый дип саный. Әгәр бу гимназиядә укучы балаларның 40% ын татарлар тәшкил итүен исәпкә алсак, мәсьәләнең җитдилеге бик ачык.

Е.П. Бусыгин җитәкчелегендә Казан федераль университеты галимнәре «Этнические культурно-бытовые процессы в Среднем Поволжье» дип аталган фәнни тикшеренү үткәрде. Аның нәтиҗәләрендә Татарстанның суверенлык алуының республикадагы этник үзгәрешләргә зур йогынты ясаганлыгы чагыла. Бу уңайдан катнаш никахтагы милләт вәкилләренең һәркайсы үзенең кайсы этник төркемгә

каравын төгәл билгели. Татарстанда яшәүчеләрнең күпчелеге татар һәм рус милләтләренә хас төп билгеләрне алар арасындагы аермалы якларны, янәшә яшәү җирлегендә туган гомумилекне аңлы рәвештә кабул итә. Катнаш никахтан туган балаларның милләте эти линиясе буенча билгеләнә һәм шул телгә өстенлек тә бирелә, дигән фикер үткәрелә. Әмма күзәтүләр шуны күрсәтә, катнаш никахта туган баланың милләте гаиләдә килешү буенча, яки баланың этисе яки әнисенең гаиләдәге таләбеннән чыгып билгеләнә. Бу милли аң югарылыгы белән бәяләнә. Катнаш никахтагы татар ирләре белән чагыштырганда, гарәп, төрек, азәрбәйҗан, грузин милләтеннән булган этиләр балаларының үз милләте вәкиле буларак теркәлүенә зуррак игътибар бирә.

Катнаш гаиләләрдә никахны тәшкил иткән ике якның да телен, мәдәниятен тигез күрү, иң элек гаиләдә бер-береңә һәм өлкән буынга булган хөрмәтнең чагылышы булып тора.

Баланың нинди телгә өстенлек бирүе гаиләдә эти һәм әни кешенең абруе, аларның гаилә тормышыннан канәгатьлеге белән дә бәйле.

Нәтиҗә ясап шуны әйтергә кирәк: республикабызда яшәүче гаиләләрдә татарларның 63% ы – тулысынча ана телендә, 14,5% ы бары рус телендә аралаша. Русларның 90,8% ы рус телендә сөйләшә. Катнаш никахтан туган балалар барлык баларның 30% ын тәшкил итә, әлеге санга бары рус телендә генә аралашучы татар гаиләләренең балаларын да өстәгәндә (алар 14,5%), туган балаларның яртысы диярлек гаиләдә үк бары рус телен генә үзләштерәчәк.

Үсеп килүче буынның 60% тан артыгының никахта милли аерымлыкларга битарафлык белдерүен исәпкә алганда, киләчәктә телгә карата мөнәсәбәтнең уңай якка үзгәрүе көтелми.

Туган тел һәм ана теле төшенчәләре – бердәй мәгънәле сүзләр. Ана кеше үзенең милләтен һәм ана буларак үз милләте алдындагы бурычын дөрес аңлаган заман өчен бу урында аңлатма кертү кирәк тә булмас иде. Ә ана үз баласы белән үз милләте телендә аралашмаган бер чорда туган телнең халкың теле булуы һәм аның сайлап алына торган тел түгел, ә милли мирас икәнлеген аңлату таләп ителә. Ана теле әни кеше сөйләшкән тел һәм туган тел буларак кабул ителә башлады. Иҗтимагый үсеш дәверендә төрле тайпылышлар күзәтелә. Бу тышкы гариплекләргә генә түгел, ә рухи тайпылышларга да кагыла. Кемдер динен, ә кемдер милләтен, телен алыштырырга тели. Тик шуны дөрес аңлау кирәк: эти-әнине сайлап алу мөмкинлеге булмаган кебек, милләтне һәм туган телне дә сайлап алып яки алыштырып булмый, аны югалтырга гына мөмкин.

Әлбәттә, тел һәм милли яшәеш кануннарын саклау гаилә тәрбиясенә нигезләнә. Гаиләдә милли мохит, аралашу теленең сафлыгы, бу кыйммәтләргә карата хөрмәт булганда гына яшь буында да телгә, гореф-гадәтләргә уңай караш формалаша. Гаилә – җәмгыятьнең, үзе яшәгән дәүләтнең бер өлеше, ул аннан аерылгысыз. Бу очракта матди, рухи бәйләнешләрне кире кагу мөмкин түгел. Әмма гаиләнең дәүләт эчендәге, үзенә бер кагылгысыз, кечкенә дәүләт икәнлеген дә

онытмаска кирәк. Аның үзенең язылмаган кануннары, тәртипләре, мөнәсәбәтләре бар. Нинди дингә өстенлек бирүне, нинди телдә аралашуны, нинди тапшырулар карау, нинди китаплар укуны, кемнәрне үрнәк итеп кую яки нинди кыйммәтләргә өстенлек биреп, җәмгыятьтәге яшәеш кануннарының кайсысына тәнкыйть күзлегеннән карауны гаилә бары үзе хәл итә. Әгәр ул үзенең шул бурычын үтәмичә, яшь буынны тәрбияләүдән читләшә, аны җәмгыять иркенә калдыра икән, милли асылы нык булган шәхес урынына вакытлыча хакимлек итүче төркемнең ихтыярсыз иярчененә әверелгән буын формалаша. Ул җәмгыять өчен дә артык зур файда китерә алмый.

Алда әйтелгәнчә, гаилә тәрбиясен башка бернәрсә дә алыштыра алмый, әмма аңа юнәлеш бирүдә, мөмкинлекләр тудыруда, гаиләдән килгән традицияләрне дәвамлы итүдә дәүләтнең роле зур. Гаиләдә туган телендә сөйләшкән баланың мөмкинлекләрен үстерү һәм аны полилингваль шартларда белем алырга әзерләүне мәктәпкәчә белем бирү оешмалары дөрес юнәлештә дәвам итәргә тиеш. Үз туган телендә аралашкан сабый балалар бакчасына йөри башлап ике-өч ай үтүгә рус теленә күчеп беткән очракта, гаилә тәрбиясе нәтиҗәлелеген югалта.

Республикада иң элек гаиләнең дәвамы булган милли тәрбия бирүче һәм күптеллелек шартларына яраклашкан шәхес тәрбияләүче мәктәпкәчә белем бирү оешмалары һәм бу оешмаларның эшен дәвам итүче мәктәпләр булганда гына татар телен һәм башка туган телләрне киләчәк буынга тапшыру мөмкин булачак.

Әдәбият

Исхакова З.А. Двуязычие в городах Татарстана (80–90-е годы). Казань: Фикер, 2001. 192 с.

Рубцов В.А. Межнациональные браки и их влияние на этнодемографические процессы (на примере Республики Татарстан) // Геополитика и экогеодинамика регионов. Т. 6 (16). Вып. 3. 2020. С. 51–57.

Столярова Г.Р. Феномен межэтнического взаимодействия: опыт постсоветского Татарстана. Казань, 2004. 425 с.

Шәймиев М. Ш. Татарстан Республикасы Президентының II Бөтендөнья татар конгрессына котлау сүзе // Языковая политика в Республике Татарстан: Документы материалы (80–90-е годы) / Татарстан республикасында тел сәясәте: Документлар һәм материаллар (80–90 нчы еллар). Казан: Мәгариф, 1999. 341 б.

Мәкалә «Татар халкының милли үзтәңгәллеген саклау (2020–2024 еллар)» Татарстан Республикасы дәүләт программасының 3.19 номерлы чарасын тормышка ашыру кысаларында нәшер ителә

Абдуллина Чулпан Зөфәр кызы,
ТР ФА Г. Ибраһимов исемендәге Тел, әдәбият һәм сәнгать институты аспиранты

Сәгъдиева Фәүзия Кәбир кызы,
филолоия фәннәре кандидаты, ТР ФА Г. Ибраһимов исемендәге Тел, әдәбият һәм сәнгать институтының гомуми тел белеме бүлеге әйдәп баручы фәнни хезмәткәре,